

Adpositiot syntaktisessa ja semanttisessa liikkeessä

T. Givón: *The life cycle of adpositions*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins 2021. XII + 205 s. ISBN 978 90 272 0882 8.

Adpositiot ovat sanoja, joilla kuvataan tyypillisesti erilaisia sijaintisuhteita (*Hän seisoi portin edessä*) tai muita semanttisia rooleja, kuten välinettä (*Hän leikkasi pitsan saksien avulla*) tai tapaa (*Hän toisteli sanoja papukajajan lailla*); suomen adpositioiden kuvaamista merkityksistä ks. VISK § 689). Typologisten tutkimusten perusteella tiedetään, että monet adpositiot ovat saaneet alkunsa kehonosaa tai konkreettista paikkaa kuvaavista substantiiveista tai seriaali- eli sarjaverbeistä (Heine, Claude & Hünnemeyer 1991: 123–132; Svorou 1994: 70–117; suomesta ks. Jaakola 1997: 127; Ojutkangas 2001: 188–189, 249–250; VISK § 688). Ajan saatossa adpositiot ovat kieliopillistuneet sanoiksi, jotka ilmaisevat monenlaisia suhteita ja esiintyvät yhdessä nominaalisen, *täydennykseksi* kutsutun seuralaisen kanssa. Mitä adpositioille sitten tämän jälkeen tapahtuu?

Tähän kysymykseen pyrkii vastaamaan kielitieteen moniosaaja T. Givón teoksessaan *The life cycle of adpositions*. Kyseessä on yhtäältä perusteellinen kuvaus homeerisen kreikan adpositioiden kehitysvaiheista ja toisaalta tyypologisesti mielenkiintoinen keskustelunavaus adpositioiden elämäankaaresta. Teos muodostuu seitsemästä luvusta. Ensimmäinen luku esittelee adpositioiden kategoriaa ja kehityspolkuja tyypologisesta näkökulmasta ja eri kielten esimerkkien avulla. Toinen, kolmas, neljäs, viides ja kuudes luku keskittyvät homeerisen kreikan adpositioiden kehityksen kuvaukseen. Viimeinen, seitsemäs luku vertailee englannin ja homeerisen kreikan adpositioiden kehityskulkuja ja tiivistää samalla teoksen pääteesin: vaikka kullakin kielellä

on omat erityispiirteensä, eri kielten adpositioiden elämäankaarissa on nähtävissä samansuuntaisia prosesseja.

Adpositiot maailman kielissä

Teoksen alussa Givón luo yleiskatsauksen tutkimuksessa käsiteltäviin ilmiöihin eli adpositioiden morfosyntaksiin, semantiikkaan sekä kieliopillistumis- ja leksikaalistumisprosesseihin. Jo ensimmäisiltä Givón painottaa teoksen keskittyvän adpositioiden elämäankaaren loppuvaiheeseen – tarkemmin kohtaan, jossa adpositiot irtautuvat nomini-täydennyksestään ja kehittyvät verbiin liittyviksi kliiteiksi (s. 8). Givón havainnollistaa adpositioiden elämäнкаarta englannin, ruandan ja raman kielten avulla. Hän nostaa tarkastelussaan keskeiseksi niin kielessä tyypillisimmin vallitsevan sanajärjestyksen kuin adposition ja sen täydennyksen keskinäisen järjestyksen. Adpositio voi sijoittua täydennyksensä edelle tai sen jälkeen: täydennystään edeltävät adpositiot tunnetaan prepositioina ja täydennystään seuraavat postpositioina. Greenberg (1963: 76–80) on yhdistänyt prepositioiden käytön kieliin, joissa verbi ilmaistaan ennen objektia (VO); postpositiot taas ovat tavanomaisempia kielissä, joissa objekti on ennen verbiä (OV). Givónin tarkastelemista kielistä englannissa ja bantukieliin kuuluvassa ruandassa on nykyisellään VO-sanajärjestys. Sen sijaan Keski- ja Pohjois-Amerikassa puhuttu, chibcakieliin lukeutuva rama on Givónin mukaan joustava joskin tyypillisimmin OV-sanajärjestykseen taipuva kieli (s. 27).

Givón erottaa englannin adpositioille kaksi eri aikoihin sijoittuvaa kehityskulkua. Näistä varhaisemmassa romaanista ja germaanista alkuperää olevat prepositiot ovat leksikaalistuneet

osaksi verbejä (*include; forget*; s. 20–21). Myöhemmässä kehityskulussa germaaniset prepositiot taas ovat siirtyneet verbin jälkeiseen asemaan ja lopulta partikkelistuneet (*Let him just shut up*; s. 22). Myös ruandassa joidenkin prepositioiden on havaittu siirtyneen verbin jälkeiseen asemaan. Raman kielessä postpositiosta taas on kehittynyt verbiprefiksejä. Näiden kielten pohjalta Givón hahmottelee adpositioiden kehitykselle kolme syntaktista vaihetta (s. 31), joiden avulla hän myös jäsentee homeerisen kreikan adpositioiden kehitysvaiheiden tarkastelun myöhemmissä luvuissa:

1. **Lähdderakenne:** adpositio liittyy nominitäydennykseensä.
2. **Siirtymärakenne:** adposition nominitäydennys jää pois, koska se on tulkittavissa kontekstista; adpositio on irrallinen.
3. **Kohderakenne:** adpositio liittyy verbiin.

Givónin esittämä kolmivaiheinen kehitysprosessi on nähtävissä myös suomen kielessä, jossa useat adpositiot voivat esiintyä täydennyksestään irrallisina adverbeina (*He tulivat kadulla [meitä] vastaan*; [Näyttämön] *takaa kuului ääniä*). Jotkin suomen adpositiot ovat myös leksikaalisuneet osaksi verbejä (*Hän vastaanotti paketin*; *En ymmärrä, mitä ajat takaa*; ks. Vaittinen 2001: 50–53, 63–64; VISK § 455).

Ongelmia aineiston kuvauksessa

Pääaineistonaan Givón käyttää 650–750-luvulle eaa. ajoitetun, Homeroksen nimiin kirjatun *Iliaan* kaksikielistä, kreikan-kielisen alkutekstin ja A. T. Murrayn englanninkielisen käännöksen sisältävää painosta vuodelta 1924. *Iliaan* muodostavat 24 lauluksi kutsuttua osaa, joista kuutta ensimmäistä Givón hyödyntää tutkimuksessaan. Aineisto sisältää 18:n eri adposition sekä verbinetisen *e*-augmentin esiintymiä.

Tarkkaa kokonaiskuvaa aineiston koosta ja systemaattisesti analysoitujen aineistoesiintymien määrästä on vaikea muodostaa, sillä kirjoittaja kuvaa aineistonkeruuprosessia niukasti. Myöskään eri lukuihin ripotellut ja sinänsä havainnolliset taulukot eivät auta asian hahmottamisessa, sillä taulukoissa esitetyt frekvenssit ja suhteelliset osuudet on laskettu vaihtelevasti *Iliaan* eri lauluista. Esimerkiksi nominitäydennyksensä edellä sijaitsevia prepositioita Givón tarkastelee ensin lauluista 1 ja 2 (s. 40) mutta esittää jäljempänä laskelman, joka perustuu vain laulusta 1 kerätyn aineiston frekvensseihin (s. 57). Vastaavasti kirjoittaja tarkastelee verbinetisiä prepositioita ensin lauluista 1 ja 2 (s. 81) ja myöhemmin lauluista 1–6 (s. 83).

Aineiston kuvaukseen liittyvät puutteet eivät sinänsä vesitä Givónin tekemiä teräviä havaintoja mutta herättävät lukijassa vähintäänkin jonkinasteista turhautumista. Hämmästyttäviä lukijassa aiheuttaa myös Givónin asiatyylisiä poikkeava kielenkäyttö, kun hän esittelee aineistonaan käyttämänsä englanninkielisen käännöksen. Givón kuvaa Murrayn englanninnoksen olevan yksi huonoimmista käännöstöistä, joita hän on ikinä nähnyt ja siten ”häpeäksi kustantajalle” (s. 39, sitaatin suomennos arvioijien). Aineiston esittely ja kuvaus ovatkin selvästi heikoimmat kohdat muuten ansiokkaassa teoksessa.

Homeerisen kreikan adpositioiden kehityskulkuja

Teoksen keskeinen anti esitetään luvuissa 2–4, joissa Givón siirtyy käsittelemään homeerisen kreikan sijaintia kuvaavia adpositioita. Adpositioiden käsittely etenee edellä esitetyn kolmivaiheisen syntaktisen kehityskulun mukaisesti siten, että luku 2 keskittyy adpositioiden lähderakenteeseen eli nominitäydennyksen saaviin prepositioihin, luku 3 kohderakenteeseen eli verbiin liittyviin prepositioihin ja luku 4

siirtymärakenteeseen eli täydennyksestään irrallisina esiintyviin prepositioihin.

Iliaan lauluista 1 ja 2 poimitun aineiston perusteella Givón esittää kokoavasti, että noin puolet homeerisen kreikan prepositioista esiintyy kohderakenteessa (46 %) ja lähes vastaava määrä lähderakenteessa (41 %); vain pieni osa (13 %) esiintyy siirtymärakenteessa (s. 103). Tämän jakauman Givón näkee osoituksena siitä, että diakroninen muutos prenominaalisista prepositioista preverbaalisiin kliitteihin oli vielä käynnissä *Iliaan* kirjoitusaikana – ja että siirtymärakenne edustaa vain väliaikaista pysäkkiä tässä muutoksessa (s. 104). Näin analyysi näyttää toteen ilmiön, jolla Givón tutkimuksen alussa (s. 20) perustelee tarkasteltavien kielten valintaa: *Iliaan* aikainen homeerinen kreikka on tutkimusaiheen kannalta mielenkiintoinen siksi, että siinä adpositioiden kehityskulun kaikki eri vaiheet ovat nähtävillä samanaikaisesti.

Givón täydentää kirjan edetessä luvussa 1 esittelemäänsä adpositioiden syntaktista kehityskulkua homeerisen kreikan aineiston avulla. Hän erottelee adpositioiden elämänkaaresta neljä semanttista vaihetta, joiden hän kuvaa kehittyvän rinnakkain syntaktisten vaiheiden kanssa (s. 104):

1. **Alkuvaihe:** adpositio liittyy nominitäydennykseensä ja ilmaisee sijaintia tai semanttista roolia.

autar Odusseus es-Khrusēn ikan-en
c Odusseus to-Chryse come-3S
'then Odysseus came to Chryse' (s. 43)

2. **Ensimmäinen välivaihe:** Adposition nimitystäydennys jää pois, koska se on tulkittavissa kontekstista. Adpositio on irrallinen ja ilmaisee sijaintia tai semanttista roolia.

kata de prumnēsi e-dēs-an
down DE stern.cables to-tie-3P
'they tied down the stern cables' (s. 100)

3. **Toinen välivaihe:** Adpositio liittyy verbiin mutta ilmaisee vielä sijaintia tai semanttista roolia. Adposition ja verbin semanttinen yhteys on läpinäkyvä.

ēmos de Hēēlios kat(a)-(h)ed-u
when DE Sun down-sit-NF
'then when the sun went down' (s. 68)

4. **Loppuvaihe:** Adpositio liittyy verbiin, ja adposition alkuperäinen merkitys katoaa. Adposition ja verbin semanttinen yhteys on läpinäkyvä.

ho de Atreidēn en-ariz-oi
3S DE Atreus.son in-kill-3S/IRR
'and (he should) slay the son of Atreus'
(s. 69)

Adpositioiden semanttisten ja syntaktisten kehitysvaiheiden kuvaus homeerisessa kreikassa on eittämättä Givónin teoksen merkittävin anti, sillä se tarjoaa työkaluja adpositioiden elämänkaaren sekä kieliopillistumis- ja leksikaalistumisprosessien typologiseen ja kieliä vertailevaan tutkimukseen. Suomen kielessä vastaava semanttinen kehitys on nähtävissä esimerkiksi *esi*-vartalosta kehittyneillä adpositioilla, jotka voivat esiintyä kaikissa semanttisissa vaiheissa alkuvaiheesta (*Talon eteen kasvoi omenapuu*) loppuvaiheeseen (*Uni edesauttaa optimista*; suomen adposition kehitysvaiheista ks. esim. Kolehmainen & Nordlund 2011; Hynönen 2013).

Luvuissa 5 ja 6 Givón keskittyy niin kutsuttuun *e*-augmenttiin, joka on homeerisessa kreikassa verbivartaloihin liittyvä kliitti. Givón ehdottaa, että *e*-augmentti on kehittynyt verbinetiseksi kliitiksi prepositioista *en-* (lokatiivi), *ek-* ~ *ex-* (ablatiivi) ja *e(i)s-* (allatiivi; s. 109, 113). Näin ollen *e*-augmentti edustaa Givónin mukaan adpositioiden syntaktisen ja semanttisen elämänkaaren viimeistä vaihetta, sillä niin *e*-augmentin merkitys kuin fonologinen

asu ovat *Iliaan* kirjoitusaikaan mennessä reductoituneet ja *e*-augmentti esiintyy vain verbiin liittyneenä (s. 139).

Hypoteesinsa tueksi Givón tarkastelee *e*-augmentin semanttisia ja syntaktisia esiintymisyhteyksiä ja toteaa, että *e*-augmenttia käytetään samanlaisissa konteksteissa kuin sen oletettuja kantamuotoja eli prepositioita *en-*, *ex-* ~ *ek-* ja *e(i)s-* (s. 113, 165). Givón pyrkiikin analyysissään palauttamaan *e*-augmentin esiintymien merkitykset johonkin näiden prepositioiden merkityksistä: seuraavassa esimerkissä *e*-augmentin merkitykseksi on palautettu *e(i)s*-preposition allatiivinen merkitys.

kai e-peithe-to muthw
and to-listen-NF word
'and (he) listened to (his) words'
(s. 115)

Myös *e*-augmentin kehitysvaiheiden analyysi on uskottavaa ja yksityiskohtaista, joskin huomattavasti hypoteettisempaa kuin luvuissa 2–4 tarkasteltujen spatiaalisten adpositioiden kehityskulun kuvaus. Tämän Givón myöntää itsekkin (s. 165).

Vertailussa englanti ja homeerinen kreikka

Kirjan lopussa Givón palaa kuvaamaan englannin kielen adpositioiden kehityskulkuja, jotka muodostavat kirjoittajan sanoin peilikuvan homeerisen kreikan adpositioiden kehitykselle. Siinä, missä OV-sanajärjestyksisen homeerisen kreikan prepositiot ovat siirtyneet verbinetiseen asemaan, on englannin kielen prepositioista tullut verbinjälkeisiä partikkeleita (s. 170). Englannin kielen tarkastelussa Givón hyödyntää 1300–1900-luvulla ilmestynyttä englanninkielistä klassikko-kirjallisuutta sekä puhuttua englannin kieltä 1970-luvulta.

Diakronisen tarkastelun tuloksena Givón ajoittaa englannin kielen prepositioiden partikkelistumista koskevan muutok-

sen noin 1400-luvulle, sillä aineiston ensimmäiset siirtymärakenteissa eli irrallaan nominitäydennyksestään esiintyvät adpositiot löytyvät vuonna 1485 julkaisusta Thomas Malloryn *Le Morte d'Arthur*-proosateoksesta (s. 172). William Shakespearen 1600-luvun alkupuolella kirjoitetussa *Coriolanus*-tragediassa sen sijaan esiintyy jo runsaasti verbiin liittyviä partikkeleita (s. 182).

1900-luvun aineistossa alkavat yleistyä verbinjälkeisen partikkelin ja prenominaalisen adposition muodostamat rakenteet (*He had a terrible time getting-along with women*; s. 190). Tällaiset rakenteet Givón rinnastaa homeerisen kreikan *e*-augmentin ja verbinetisen preposition muodostamiin rakenteisiin, joita hän käsittelee yksityiskohtaisesti luvussa 6:

en-tha kath(a)-e-ud-e ana-b-as
in-3S down-in-sleep-3S up-go-NF
'going up to sleep down there' (s. 150)

Givón tulkitsee yllä mainitut englannin ja homeerisen kreikan rakenteet merkiksi siitä, että molemmissa kielissä adpositiot ovat käyneet läpi jo yhden semanttis-syntaktisen elämänkaaren – ja ovat käytettyjen aineistojen kirjoitusaikoina käymässä läpi toista.

Kohderyhmänä kielitypologit

Givónin tapa esittää ja analysoida aineistoa on pääpiirteittäin tarkka ja havainnollinen. Glossien selityksiä saa tosin toisinaan etsiskellä, mikä hieman häiritsee lukukokemusta. Kirjoittaja tuo kokeneen tutkijanäänensä lähelle lukijaa varmalla argumentaatiolla ja paikoin kepeilläkin sanavalinnoilla. Myös tutkimuksen rakenne auttaa lukijaa kokonaisuuden hahmottamisessa: hyvä ratkaisu on esimerkiksi esittää heti ensimmäisessä luvussa tiivistetysti tutkimuksessa tarkasteltavat prosessit eri kielistä annettujen esimerkkien avulla.

Selkeästä esitystavasta ja runsaista esi-merkeistä huolimatta lukija kiistatta hyö-tyy kielitypologian alan tuntemuksesta, ja kirjan ensisijaisena kohderyhmänä voi-daankin pitää kieliopillistumiseen ja lek-sikaalistumiseen erikoistuneita kielitypo-logeja. Etenkin tutkimusasetelmaansa ja tuloksiaan pohtivissa osuuksissa Givón esittää kielitypologian yleisesti tuntemat ilmiöt siten, etteivät ne välttämättä aukea alaan perehtymättömille lukijoille. Hän myös käyttää niukasti lähteitä, minkä vuoksi hänen pohdintansa ovat paikoin saavuttamattomia muille kuin typolo-geille. Näin ollen kielitypologian hallit-seva lukija pääsee muita parempaan pohdiskeluyhteyteen Givónin kanssa ja saanee siten kirjasta syvemmän luku-kokemuksen kuin esimerkiksi me teosta arvioivat fennistit. Teos kuitenkin tar-joaa kiinnostavaa tutkimustietoa kaikille adpositioista kiinnostuneille tutkijoille ja herättelee pohtimaan, kuinka laajasti muiden kielten – kuten vaikkapa suomen kielen – adpositioiden elämänskaaret nou-dattavat Givónin esittämiä kehityskulkuja.

KRISTA TEERI-NIKNAMMOGHADAM
etunimi.sukunimi-sukunimi@helsinki.fi
Kirjoittaja on suomen adpositioiden
ja adverbien semantiikkaan perehtynyt
post doc -tutkija Helsingin yliopistosta.

MAIJA SURAKKA
etunimi.sukunimi@tuni.fi
Kirjoittaja on Itä-Suomen yliopistosta väitellyt
käyttöpohjaiseen kielenomaksumistutkimukseen
ja ajan adverbialeihin erikoistunut tutkija.

Lähteet

- GREENBERG, JOSEPH 1963: Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. – Joseph Greenberg (toim.), *Universals of language* s. 73–113. London: MIT Press.
- HEINE, BERND – CLAUDE, ULRIKE – HÜNNEMEYER, FRIEDERIKE 1991: *Grammaticalization. A conceptual frame-*

work. Chicago: Chicago University Press.

- HYNÖNEN, EMMI 2013: Essiivisijaisten tilanilmausten leksikaalistumisjatkumo. – *Virittäjä* 117 (4) s. 551–579.
- JAAKOLA, MINNA 1997: Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta. – Tapani Lehtinen & Lea Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta* s. 121–156. Kieli 12. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KOLEHMAINEN, LEENA – NORDLUND, TARU 2011: Kielellinen muutos tutki-muksen kohteena. Kieltenvälinen vertai-lu, kieliopillistuminen ja kielikontaktien tutkimus. – *Virittäjä* 115 (1) s. 5–35.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosan-nimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seu-ran toimituksia 845. Helsinki: Suomalai-sen Kirjallisuuden Seura.
- SVOROU, SOTERIA 1994: *The grammar of space*. Typological Studies in Language 25. Amsterdam: John Benjamins Publis-hing Company.
- VAITTINEN, TANJA 2001: Vanhan kirja-suomen yhdysverbit. – *Sananjalka* 45 s. 45–66.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOI-VISTO, VESA – HEINONEN, TARJA-RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjal-lisuuden Seura. Verkkoersio. <https://scripta.kotus.fi/visk> (14.1.2022).

Lyhenteet

3	kolmas persoona
C	konjunktio
DE	postpositionaalinen <i>de</i> -partikkeli
IRR	irrealis
NF	ei-finiittinen
P	monikko
S	yksikkö